

Trycksaksförsändelser 1855–1925

av Jan Billgren

I denna artikel ska vi studera den försändelseskategori som går under beteckningen trycksaker eller, med en postal svensk samlingsbeteckning, korsband. Det rör sig om dels olika former av tryckta meddelanden, sända i öppna brev eller tryckta på baksidan av brevkort, dels varuprov, affärshandlingar, tidningskorsband och blindskriftsförsändelser. Beteckningen "korsband" förekommer dock inte i den internationella postala terminologin och används därför endast undantagsvis i denna artikel.

Historik

Under 1800-talets första hälft fanns det inga speciella portosatser för korsband eller varuprov. Tryckta meddelanden, tidskrifter och böcker befordrades för samma porto som gällde för brev.

De första vittnesbörden om lättnader i portot för trycksaker till utlandet i jämförelse med vanligt brevporto finns i våra första postfördrag med Ryssland (i kraft den 1 januari

JAN BILLGREN är född år 1936. Universitetslektor i företagsekonomi i Lund. Ordförande i SSPD (Sällskapet för Svensk Posthistorisk Dokumentation) och Lunds Filatelistförening. Ledamot i SFFs (Sveriges Filatelist-Förbund) styrelse åren 1984–1989. SFFs representant i FIPs (Fédération Internationale de Philatélie) posthistoriska kommission.

1847) och Norge (i kraft den 1 augusti 1849). I vår första portotaxa för försändelser till utlandet, daterad den 29 juli 1853, skilde man mellan "korsbandförsändelser" och "varuprov och mönster". De förra taxerades med i normalfallet högst halvt brevporto, medan de senare hade samma minimiporto som brev men detta porto gällde upp till den dubbla vikten.

Den första definitionen av "korsband" återfinner vi i 1853 års utrikes portotaxa. Enligt denna skulle även tidningar klassas som korsband, liksom alla andra tryckta försändelser.

Trycksak med
14 öres porto till
Italien via Tyskland
och Österrike från år
1867.

Det första vittnesbördet om *inrikes* trycksaker ("korsbands-försändelser") återfinns i Generalpoststyrelsens cirkulär, daterat den 28 juli 1864. Portot skulle uppgå till 12 öre per 10 ort, det vill säga samma som för brevportot (som dock gällde för upp till 4 ort) från och med den 1 september 1864.

Av den utrikes portotaxan framgår att när frimärkena utkom i vårt land 1855 var det möjligt att skicka korsbandsförsändelser och varuprov till många länder i världen. Vissa undantag fanns emellertid; till en del länder både i Europa och utomeuropa kunde korsbandsförsändelser endast utgöras av tidningar medan övriga korsband och varuprov taxerades som brev. Till i taxan ej angivna länder eller orter fick man ingen portolättnad för dessa försändelsetyper.

En ny typ av trycksaker infördes den 1 juli 1875, nämligen affärshandlingar, i och med att UPU:s första postfördrag trädde i kraft. Dessa åtnjöt samma portomoderation som trycksaker fram till den 1 april 1879, då de fick en egen portotaxa.

Nästa försändelsekategori infördes den 1 januari 1877, nämligen ett särskilt tidningskorsband. Portot utgick med endast 1 öre per 10 ort (=42,5 gram), med en minimiavgift på 3 öre. Det kan särskilt påpekas att denna portosats var en av orsakerna till utgivningen av ett 4-öres frimärke, motsvarande portot för vissa tidskrifter och tidningar vid denna tid.

Blindskriftsförsändelser, slutligen, fick sändas för trycksaksporto från och med den 1 april 1886, då beslut från UPU-kongressen i Lissabon trädde i kraft – tidigare hade blindskriftsförsändelser taxerats som vanliga brev. Först den 1 januari 1918 fick denna försändelsekategori sina ytterst förmånliga portosatser med trycksaksportot gällande upp till den tiodubbla vikten.

Till en början gällde samtliga trycksaksporten både lokalt och inrikes. Med början den 1 juli 1891 infördes emellertid särskilda lokalporton, i regel uppgående till hälften av de inrikes. Lokalportot för trycksaker avskaffades dock redan den 1 juli 1920, fastän det fanns lokalbrevsporto ända till den 1 juni 1951.

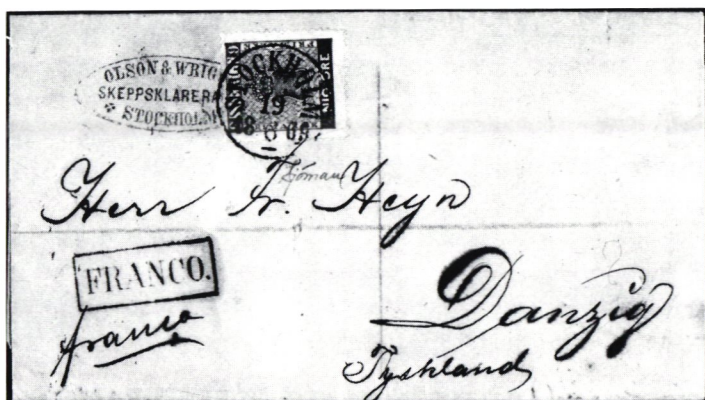
Bortsett från blindskriftsförsändelser kom de internationella reglerna för trycksaker att genomföras i Sverige även för inrikes försändelser. Detta gällde både ändringar i definitioner, taxor och viktbestämmelser.

Reglementariska bestämmelser Trycksaker

Redan i 1853 års portotaxa till utlandet definierades korsbandsförsändelser som

"Tidningar, Journaler, Priscouranter, Häften, Broschurer, tryckta Recommendationsbref etc. under korsband, hvilka, utom adressen, datum och namn-underskriften, icke innehålla något skrifvet".

Trycksak till Tyskland från
år 1869. Portot hade
sjunkit till 9 öre per 50
gram redan 1865.

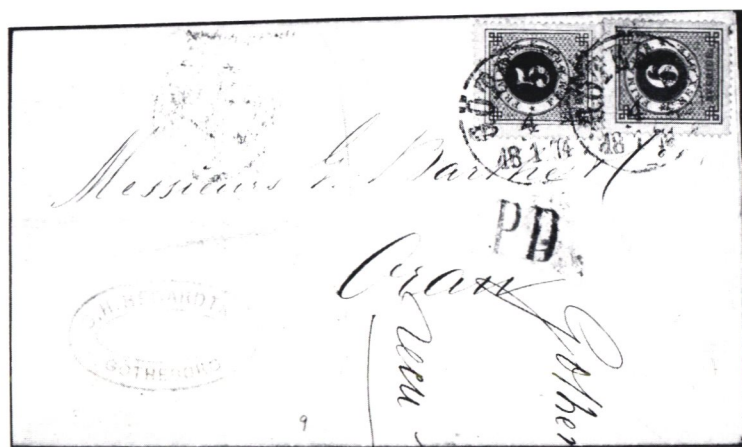

Samma definition återfinns i 1858 års portotaxa. Vi kan alltså konstatera att det från början endast fanns en korsbandskategori, vilken också inkluderade tidningar.

Inrikes trycksaker definierades år 1864 som

”tryckta, litograferade eller eljest på mekanisk väg åstadkomna uppsatser, med undantag endast för skrifter, frambragta medelst kopieringsmaskin samt för inbundna böcker”.

fotografier och album innehållande fotografier, planscher, ritningar, planer, geografiska kartor, kataloger, prospekt, annonser och diverse tillkännagivanden, evad de äro tryckta, graverade, litograferade eller autograferade, och i allmänhet allt slags tryck eller återgivande på papper, pergament eller papp, vilket åstadkommits medelst boktryck, graving, litografi och autografi eller eljest på lätt igenkännlig mekanisk väg, undantagandes genom kalkering och medelst skrivmaskin. Med trycksaker likställas avtryck av skrift med penna eller skrivmaskin, vilka framställts på

Trycksak till Algeriet från år 1874 med 11 öres porto, vilket gällde från 1868 till UPU-inträdet 1876.

Endast adress, avsändarens underskrift och datum fick skrivas för hand.

Nästa definition av trycksaker, varuprov och mönster finns i 1865 års utrikes portotaxa. För trycksaker specificeras att utom adressen fick inte bifogas något annat handskrivet än avsändarens namnteckning samt uppgift på ort och datum. På korrekturark fick man dock med handstil införa anteckningar av betydelse för tryckningen.

I Döss-Lanngés stora uppslagsverk ”Postboken” finns den mest utförliga definitionen av trycksaker. Denna definition kom att gälla under många år framöver (den är från 1911). Till trycksaker fördes således:

”Tidningar och andra periodiska skrifter, häftade eller inbundna böcker, broschyrer, noter, visitkort, annonskort, korrekturark med eller utan tillhörande manuskript, skrifter med punkter eller bokstäver i upphöjt arbete för blindas, gravyrer,

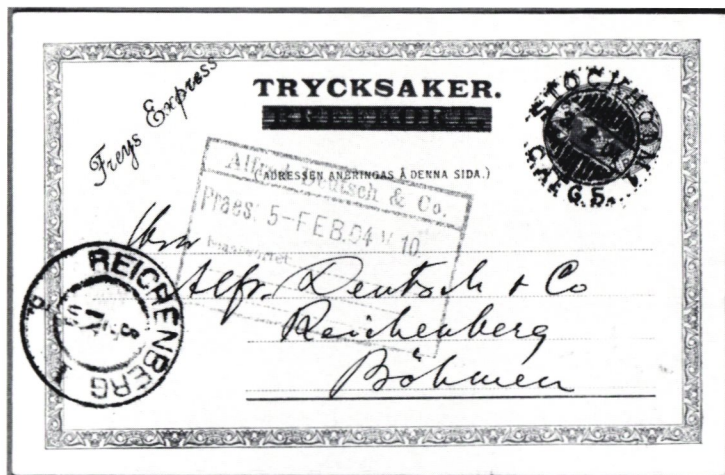
mekanisk väg medelst polygrafi, kromografi o.s.v., dock måste i så fall dessa avtryck på en gång inlämnas direkt å postanstalt och till ett antal av minst 20 sinsemellan fullt lika exemplar. Denna föreskrift är tillämplig även på tryck, åstadkommet med lösa gummityper, satta för hand”.

Föreskrifter fanns om hur trycksaker skulle vara förpackade:

”Trycksak skall vara antingen inlagd under band på en rulle, mellan pappskivor, i öppet fordral eller kuvert o.s.v. Tidningsurklipp kan ej utan omslag försändas mot trycksaksporto”.

Det kan tilläggas att ett tomt kuvert – även om det var öppet – inte taxerades som trycksak. Man fick heller inte stryka under vissa ord eller symboler, så att till exempel schack per korrespondens skulle kunna genomföras till trycksaksporto.

De berömda ”5 orden” som tilläts på till exempel jul-, nyårs-, påsk- och pingstkort

Postverkets brevkort nr 11 som gjorts om till trycksak (tryckt text på baksidan) och sänts till Böhmen år 1904.

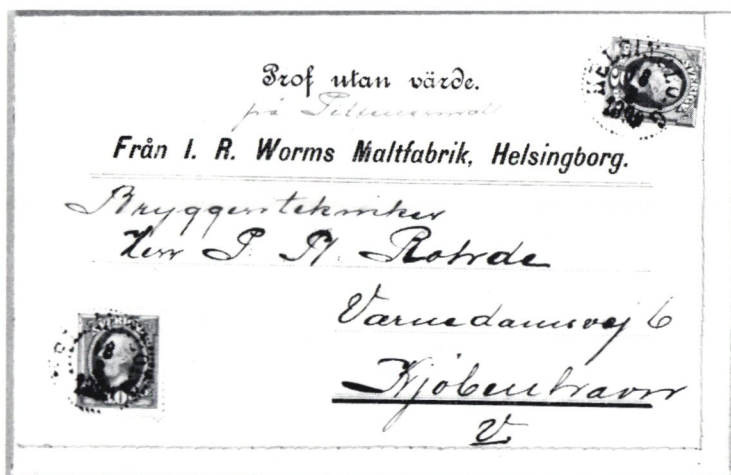
samt i bjudnings- och kallelsebrev blev tillåtna vid Wienkongressen 1891 men förbjöds i Madrid 1920. I Sverige behölls dock rätten att skicka sådana kort och brev med hälsningar om högst 5 ord som trycksaker. Detta gällde fram till dess trycksaksportot avskaffades år 1981.

I motsats till vad som gällde för brevkort var det möjligt att skicka trycksaker för nedsatt porto till många länder utom UPU. Dock varierade portosatserna kraftigt mellan dessa länder före 1887. Först den 1 januari detta år infördes ett enhetligt porto. Portot uppgick till 15 öre per 50 gram och sänktes den 1 juli 1892 till 10 öre och den 1 januari 1895 till 5 öre.

Varuprov

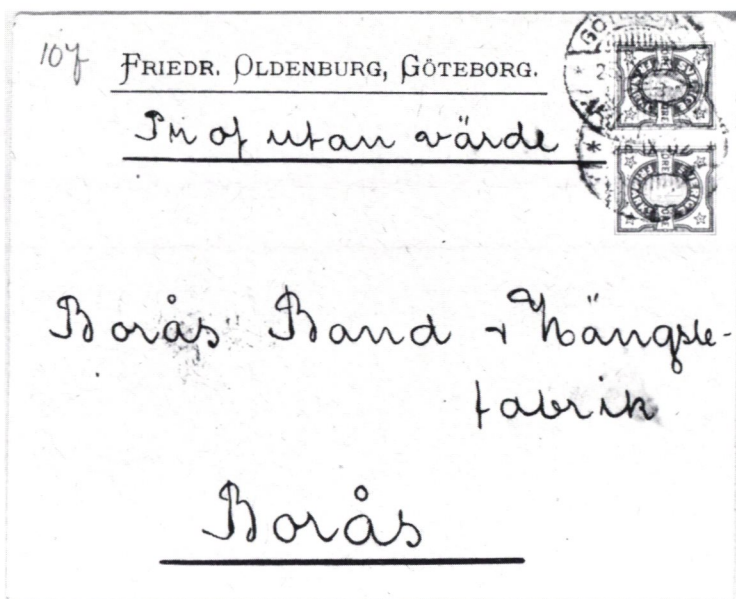
För "varuprofver och mönster" som fick sändas till utlandet samtidigt som trycksaker fanns till en början ingen särskild definition, men det poängterades att de endast fick väga upp till maximivikten (i regel 3 lod=40 gram). I annat fall skulle hela försändelsen taxeras som vanligt brev. Varuprovet eller mönstret fick åtföljas av ett brev av upp till 1 lods vikt, en vikt som dock skulle inräknas i totalvikten. Innehållet i en varuprovsförsändelse fick inte ha något kommersiellt värde.

I den inrikes posttrafiken fick från och med den 1 september 1864 under korsband sändas "varuprofver och mönster utan egentligt köpvärde och så inlagde, att vederbörande postexpedienter

Varuprov av 2:a viktclassen (100-150 gram), sänt till Danmark år 1899.

Kuvert med beteckningen "Prof utan värde", skickat till Borås Band & Hängslefabrik år 1902. 8 öre var minimiprotot för varuprov vid denna tid.

med lätthet kunna undersöka försändelsernas beskaffenhet".

Endast adress, en fabriks- eller handelsfirma, nummer och pris fick anges i handskrift.

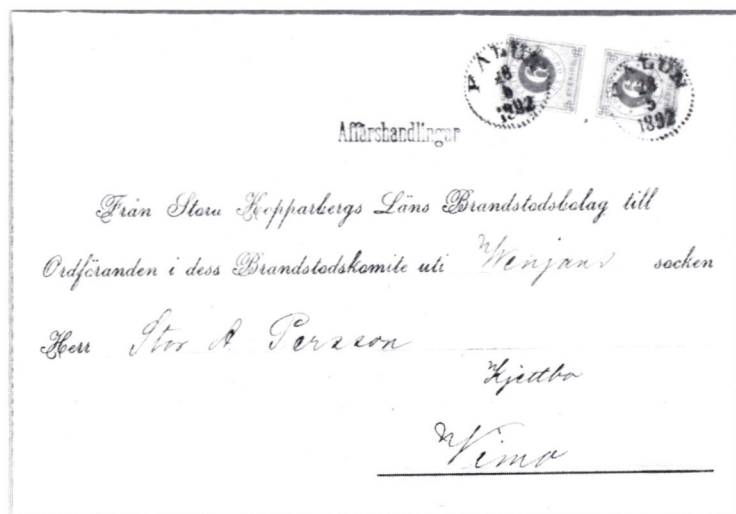
1875 års UPU-regler har som viktigaste krav på ett varuprov att de ska vara inlagda i påsar, askar eller avtagbara omslag, så att en undersökning av innehållet lätt kan göras samt att de inte fick ha något handelsvärde och inte åsättas något handskrivet utom avsändarens namn eller firma, mottagarens adress, ett

fabriks- eller handelsmärke, ordningsnummer och prisuppgifter.

I den ovan nämnda "Postboken" finns en något mer detaljerad definition av vad som skulle anses vara ett varuprov:

"Varuprov ska vara inlagda i påsar, askar eller rörliga omslag och få icke äga något handelsvärde. Å försändelse av dylikt slag får endast angivas avsändarens namn eller firma, mottagarens adress, ett fabriks- eller handelsmärke, nummer, pris samt uppgift rörande vikt, mått, omfång och tillgänglig kvantitet.

Inrikes affärshandling från år 1892 med 12 öres porto, vilket gällde mellan 100 och 150 gram.

Såsom varuprov kan – dock inte i handelsändamål – postbefordras enstaka nycklar, avskurna levande blommor, naturalhistoriska föremål, tuber innehållande serum samt patologiska föremål som oskadliggjorts genom särskild preparering och förpackning.

Varuprov bör på omslaget bära anteckningen Varuprov eller Prof utan värde; dylik anteckning erfordras inte om försändelsens egenskap av varuprov i alla händelser tydligt framträder”.

Högsta vikt var från och med den 1 april 1879 250 gram för utrikes varuprov (2 kg för inrikes från 1880). Maximimåtten var 30x20x10 cm, eller i form av rulle, 30 cm i längd och 15 cm i diameter.

Affärshandlingar

En ny typ av korsbandsförsändelse infördes den 1 juli 1875, nämligen affärshandlingar. I en kungörelse, daterad den 18 juni, specificeras att den nya försändelsetypen skulle införas både inrikes och till länder inom UPU, bortsett från Frankrike.

Med affärshandlingar skulle avses

”handlingar af alla slag, utfärdade af offentliga tjenstemän, fraktbref, assurancesbolagens handlingar rörande tjensten, afskrifter af enskildes inläggor till domstolar och myndigheter m.m vare sig de äro skrifna på stämplat eller på ostämplat papper, partitur eller blad av musikmanuskript,

och i allmänhet alla de dokumenter och handskrifna handlingar som icke hafva egenskapen af en verklig och personlig skriftväxling”.

De skulle sändas under avtagbara omslag så att man lätt kunde undersöka innehållet.

År 1899 blev det tillåtet att skicka elevors orättade och rättade prov som affärshandlingar. Även öppnade brev och brevkort som skickats tidigare fick sändas som affärshandlingar från och med den 1 oktober 1907 enligt beslut av UPU-kongressen i Rom.

Tidningskorsband

För tidningar och tidskrifter, som vanligen postprenumererades under 1800-talet, utgick särskilda avgifter för postbefordran. Dessa avgifter uppgick från och med 1873 till en femtedel av prenumerationspriset för tidningar som utkom mer än en gång per vecka. För övriga tidningar och tidskrifter utgick hälften av denna avgift. Dessutom var dessa postavgifter maximerade till vissa belopp som varierade med utgivningstakten.

Med ingången av 1880 ändrades ovan nämnda avgifter till en fjärdedel respektive en åttondedel. Maximibeloppen justerades också.

Den 1 januari 1877 infördes avgifter för att

PS-kort använt vid eftersändning av två dagliga tidningar år 1893, då avgiften var 50 öre per tidning.

eftersända en postprenumererad tidning. Avgift utgick med 50 öre för en tidning som utkom mer än en gång per vecka och med 25 öre för övriga. Avgiften blev 1918 25 öre per tidning, oavsett utgivningsfrekvens. Avgift för överflyttning av tidning från utlandet uppgick till 1 kr, år 1920 sänkt till 50 öre.

Till en början erlades avgiften genom fraktering av det PS-kort som användes för att meddela sådan överflyttning till det postkontor som skulle sköta eftersändningen. Den 20 mars 1891 meddelas i ett cirkulär att man hädanefter skulle använda ett särskilt formulär, blankett nr 141, för att få denna tjänst utförd (samma avgifter som tidigare). Viss överlappning förekom dock; så sent som 1893 kom PS-kort till användning (se illustration).

År 1877 infördes särskilda portobestämmelser för tidningar och tidskrifter som inte postprenumererats (tidigare hade dessa taxerats som trycksaker). Om de lämnades på en postanstalt utgick ett reducerat porto med 1 öre per 10 ort (=42,5 gram); dock var minimiavgiften 3 öre. Även författningssamlingar och handlingar utgivna av sällskap och föreningar fick befordras för samma porto.

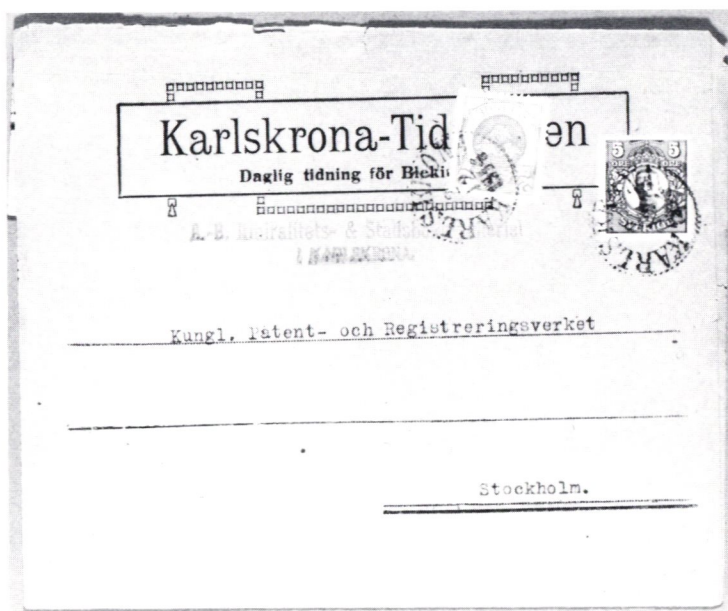
Av Generalpoststyrelsens motivering för införande av tidningskorsband framgår att tidningsutgivare skulle få bättre möjligheter att skicka tidningsexemplar till återförsäljare och andra som erhöll tidningen avgiftsfritt.

Portot för icke postprenumererade tidningar och tidskrifter kom att ändras vid tre tillfällen. År 1880 blev portot 2 öre per 50 gram, med en minimiavgift av 4 öre. Portot sänktes 1884 till 1 öre per 50 gram – samma minimiavgift skulle dock utgå. Den 1 juli 1891 infördes så ett särskilt lokalporto, uppgående till 1 öre per 50 gram med en minimiavgift på 2 öre.

Som inledningsvis nämnts upphörde det särskilda tidningskorsbandsportot den 30 juni 1919. Samtidigt infördes ett särskilt masskorsbandsporto, innebärande 10 procents rabatt på trycksaksportot om minst 2 000 försändelser lämnades in samtidigt.

Den 1 januari 1905 infördes särskilda "utgivarkorsband", som kunde användas för icke postprenumererade tidningar. Avgiften var 12 öre per kilo och erlades av tidningsutgivaren. Utgivarkorsband skulle lämnas in på tidningens utgivningsort. Även Svenska Tele-

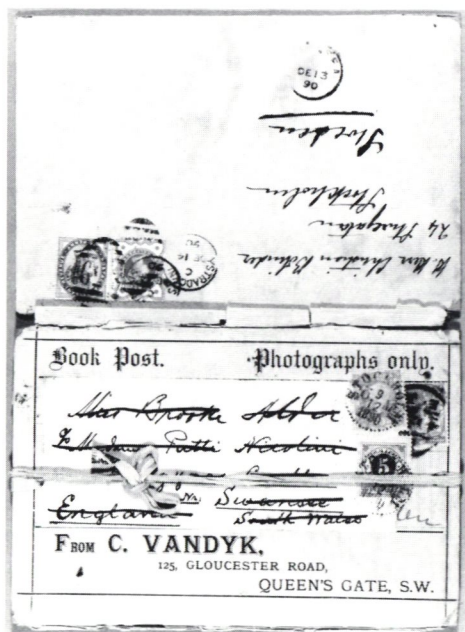
Inrikes tidningskorsband från år 1914 med 7 öres porto. Minimiportot var 4 öre och gällde upp till 200 gram. För högre vikt steg portot med 1 öre per 50 gram.

grambyrå och sedermera Svenska Pressbyrå fick använda sig av utgivarkorsband, liksom bokhandlare, från år 1920.

Blindskriftsförsändelser

Blindskriftsförsändelser, det vill säga ”skrifter i upphöjdt arbete till bruk för blinda”, nämns

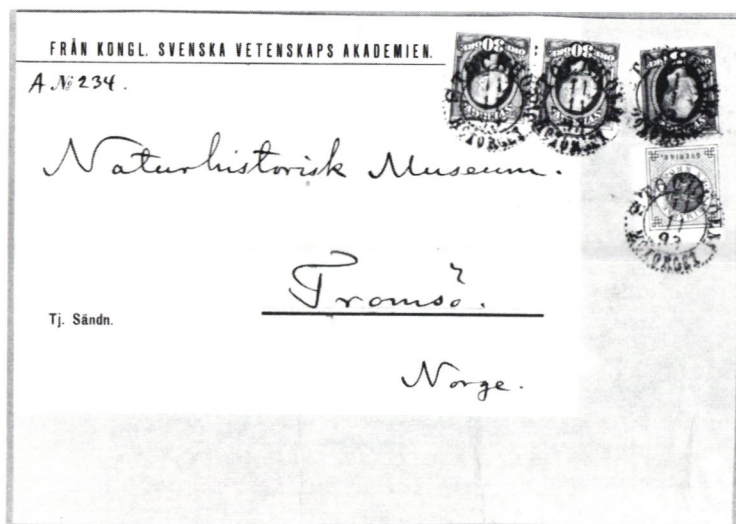
Trycksak av 3:e viktclassen år 1890, först sänd till Sverige, sedan till England och slutligen till Sverige igen.

första gången i svenska postcirkulär i samband med att resultatet av UPU-kongressen i Lissabon presenterades år 1886. Där hade man bestämt att blindskriftsförsändelser skulle taxeras som trycksaker. Portot var vid denna tid – bestämmelserna trädde i kraft den 1 april 1886 – 5 öre per 50 gram till Europa, Egypten, Canada och USA och 10 öre till övriga UPU-länder. Inrikes var portot 4 öre per 50 gram.

Ett särskilt lägre porto för denna typ av försändelse infördes i Sverige den 1 januari 1918 men i den internationella posttrafiken först den 1 februari 1921 (till Danmark och Norge dock den 1 januari 1920). Det lägsta portot var detsamma som trycksaksportot men gällde upp till 500 gram.

Viktbestämmelser

Trycksaker till utlandet fick till en början inte väga mer än 16 lod (=213 gram). Till Danmark och Norge gick den övre gränsen vid 1 skålpund (=425 gram) och till Ryssland (inklusive Finland) fanns igen viktgräns. För varuprov och mönster var viktgränserna 3 lod i allmänhet och 8 lod (=106 gram) till Danmark och Norge (ingen viktgräns till Finland och Ryssland).

*Delar av tryck-
saksomslag till
Norge år 1893 med
33-dubbelt porto.*

I och med utgivningen av 1872 års utrikes portotaxa (tryckt den 16 december) infördes en generell maximigräns på 250 gram för trycksaker. Denna gräns justerades den 1 oktober 1873 till 500 gram. I 1874 års utrikes portotaxa infördes en särskild maximigräns för trycksaker till eller över Nederländerna, nämligen 1 1/2 kg. Enligt UPU:s första fördrag – i kraft 1 juli 1875 – tilläts en vikt upp till 1 kg. Den 1 april 1879 infördes en maximivikt för både trycksaker och affärshandlingar av 2 kg – den höjdes den 1 augusti 1924 till 3 kg. Enstaka exemplar av en bok fick dock väga upp till 3 kg från den 1 januari 1922.

1872 års maximigräns för trycksaker, 250 gram, gällde också för utrikes varuprov. Varuprov till utlandet fick från och med den 1 januari 1899 väga 350 gram – den 1 oktober 1922 infördes maximivikten 500 gram.

När affärshandlingar infördes i den utrikes postutväxlingen den 1 juli 1875 blev maximivikten satt till 1 kg. Den höjdes den 1 april 1879 till 2 kg.

Inrikes trycksaker hade till en början ingen maximerad vikt. En sådan infördes den 1 januari 1877 med 2 skålpund, det vill säga 850 gram. Den 1 januari 1880 infördes maxi-

vikten 2 kg, den 1 juli 1919 sänkt till 500 gram och den 1 oktober 1922 höjd till 1 kg.

Samma viktgräns (det vill säga 2 kg) som för utrikes affärshandlingar fanns för inrikes försändelser från den 1 januari 1880. Den senare gällde också för inrikes varuprov, vilka dock endast fått väga upp till 50 ort, det vill säga 212,5 gram från och med 1877 (ännu tidigare fanns det ingen viktgräns).

För blindskriftsförsändelser infördes en maximivikt av 3 kg den 1 januari 1918 för inrikes och den 1 februari 1920 till Danmark och Norge men först den 1 februari 1921 till övriga utlandet. Den höjdes till 5 kg den 1 januari 1928 för inrikes och den 1 juli 1930 för utrikes försändelser.

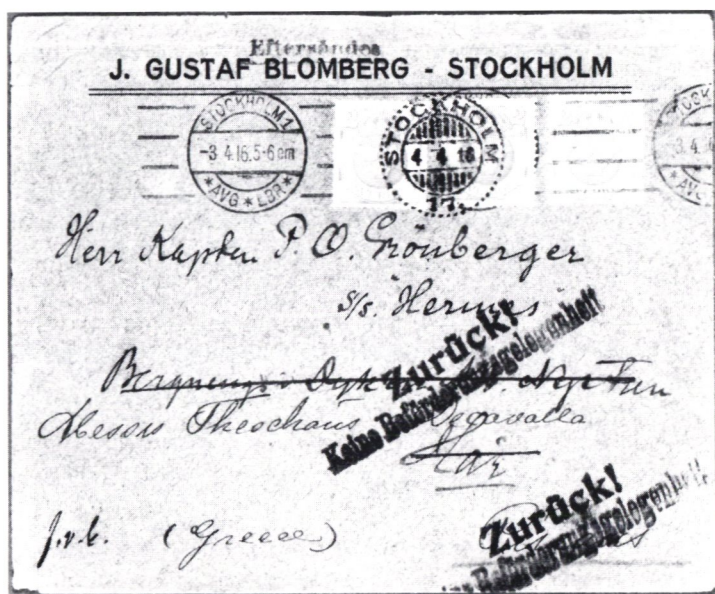
Slutligen kan nämnas att någon maximivikt aldrig infördes för tidningskorsband eller utgivarkorsband.

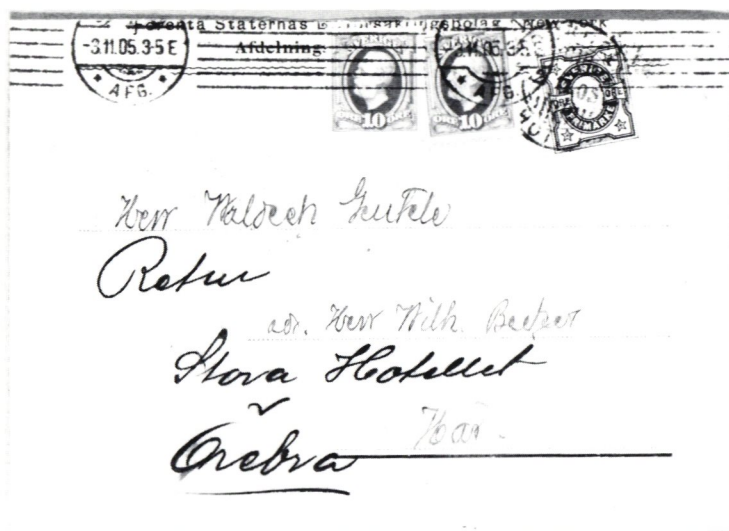
Maximivikterna för alla försändelseskategorier framgår också av portotabellerna längre fram i artikeln.

Eftersändning

I enlighet med UPU-reglerna fick även trycksaker eftersändas utan att något extra porto behövde erläggas. Dock skulle man enligt

Lokal trycksak
(porto 2 öre) som
eftersänts till Grekland
år 1916 och därför
tilläggsfrankerats med
4 öre (egentligen 1 öre
för mycket, eftersom
portot var 5 öre).

Lokal trycksak med 2 öres porto från 1905. Vid eftersändning har kuvertet klistrats igen och 20 öre erlagts i brevporto.

bestämmelserna betala mellanskillnaden mellan portot för till exempel en lokal och en inrikes eller utrikes försändelse vid eftersändning utanför det område för vilket den påsatta frankeringen gällde. Gjorde man inte det, blev försändelsen lösenbelagd med dubbelt felande belopp. Om en försändelse ändrade karaktär vid eftersändning – till exempel genom att ett öppet kuvert klistrades igen – utgick nytt porto.

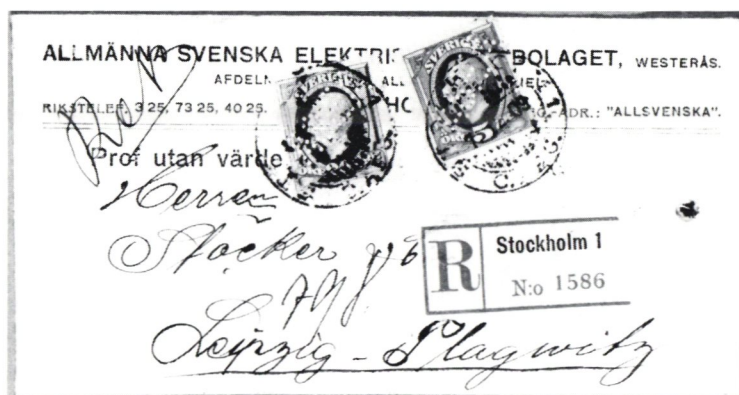
Obeställbarhet

Trycksaker som inte var frankerade och därför inte fick befordras skulle förstöras sedan minst ett kvartal förflutit efter det att de inkommit till en postanstalt.

Helt eller delvis frankerade trycksaker, som inte kunnat befordras till adressaten, skulle förstöras ett år efter det de ankommit till adresspostanstalten.

Obeställbara trycksaker med postförskott returnerades till avsändaren 14 dagar efter ankomsten.

Rekommenderade, obeställbara trycksaker skulle först återsändas till inlämningspostanstalten, där de förvarades intill "utgången af månaden näst efter den, under hvilken försändelsen anländt". Därefter skulle de insändas till Generalpoststyrelsens reklamationskontor, där de öppnades i vittnes närvaro. Sedan avsändarens identitet fastställts, återgick försändelsen till denne.

Rekommenderat varuprov till Tyskland år 1909. Porto 10 öre + rekavgift 15 öre.

Obeställbara frankerade trycksaker som ankommit från utlandet skulle returneras efter utgången av månaden efter ankomstmånaden. Ofrankerade eller delvis frankerade trycksaker skulle insändas till Reklamationskontoret för att där öppnas och returneras till avgångspostanstalten om så var möjligt.

De ovannämnda reglerna för inrikes försändelser gällde enligt 1873 års poststadga. Bestämmelserna för från utlandet ankoma försändelser återfinns i 1881 års poststadga (i kraft från 1882).

Ersättning för förkomna eller skadade försändelser

Rekommenderade trycksaksförsändelser som förkommit ersattes med 50 kr, under förutsättning att skriftlig anmälan inlämnats inom ett år. Försändelser med postförskott, vilka av misstag utelämnats utan att postförskottsbeloppet erlagts, ersattes av postmedel med detta belopp. Någon ersättning utgick inte för andra slag av förkomna bandförsändelser.

Tilläggstjänster

Trycksaker till utlandet kunde rekommenderas först i samband med Världspostföreningens bildande – bestämmelserna trädde som bekant i kraft 1 juli 1875. I och med att rekommendation blev möjlig kunde avsändaren också begära mottagningsbevis. För inrikes trycksaksförsändelser blev rekommendation möjlig från och med den 1 januari 1877.

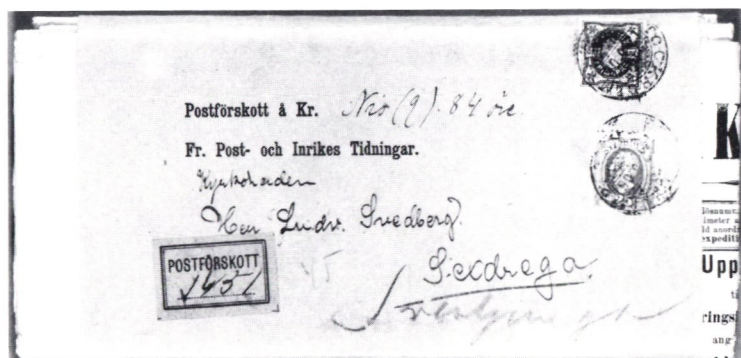
När det blev möjligt att begära postförskott på inrikes försändelser den 1 augusti 1866 fanns denna möjlighet också för alla de slag av trycksaker som fanns vid denna tidpunkt. För affärshandlingar blev det följaktligen möjligt först från den 1 juli 1875. Däremot infördes inte denna möjlighet för tidningskorsband den 1 januari 1877; dessa fick frankeras som vanliga trycksaker om de skulle beläggas med postförskott. Det kan tilläggas att varuprov fick beläggas med postförskott endast om postförskottsbeloppet utgjorde ersättning för avsändarens besvär (portoutlägg), inte för ersättning för själva innehållet.

För trycksaker till utlandet kunde man inte begära postförskott förrän den 1 juli 1892. Alla slags trycksaker fick då beläggas med postförskott.

Expressutdelning av inrikes försändelser infördes den 1 januari 1873. Denna bestämmelse avsåg även trycksaker. För försändelser till och från utlandet skulle det dröja till den 1 april 1886 innan expressutdelning kunde begäras och då endast till Danmark, Norge och Tyskland. Först den 1 maj 1913 blev det möjligt att begära expressutdelning för brevpostförsändelser till andra länder i världen (dock icke till alla). År 1923 tillkom en del länder i detta års posttaxa, men fortfarande var det inte möjligt att skicka expressförsändelser till Spanien, Canada, USA med flera adressländer.

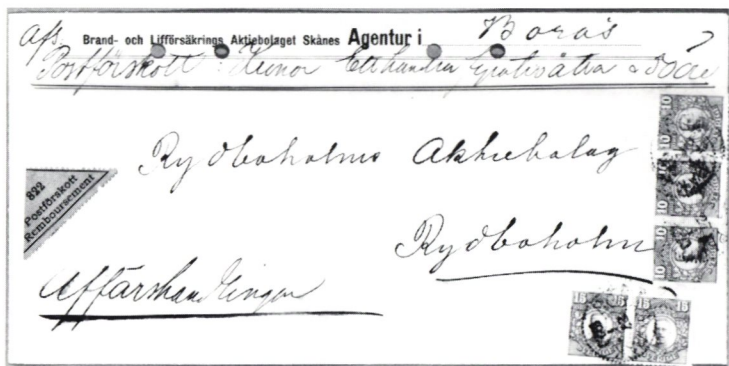
Trycksaker kunde befordras med luftpost

Inrikes trycksak
(banderoll runt några
exemplar av Post- och
Inrikes Tidningar), på
vilken begärts
postförskott år 1906.

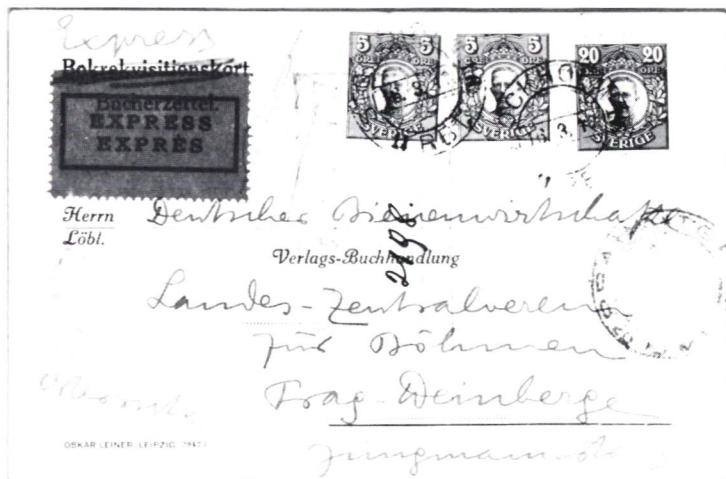

En ovanlig trycksak – ett brevkort – på vilket begärts postförskott 1915. Portot var 4 öre och postförskottsavgiften 10 öre för belopp upp till 5 kr.

Inrikes affärshandling på vilken begärts postförskott år 1920. Portot var 15 öre och gällde upp till 300 gram, medan postförskottsavgiften var 45 öre för belopp mellan 100 och 250 kr.

Trycksak till Österrike
år 1917 på vilken be-
gärts expressutdelning.
Bokbeställningskort fick
skickas som trycksak
enligt beslut av UPU:s
kongress år 1897.
Expressavgiften var
25 öre till länder
utom Norden.

från det att vi fick reguljär luftpostbefordran
till utlandet den 12 augusti 1920. Avgiften
uppgick till 50 öre per 50 gram.

Även för trycksaker, varuprov och tidning-
ar utgick den särskilda utbärningsavgiften på
3 öre som debiterades för försändelser som
delades ut av brevbärare under åren 1864–
1884.

Det kan tilläggas att för utgivarkorsband
kunde inte rekommendation, postförskott
eller expressutdelning begäras.

Lösenbestämmelser

1875 års bestämmelser

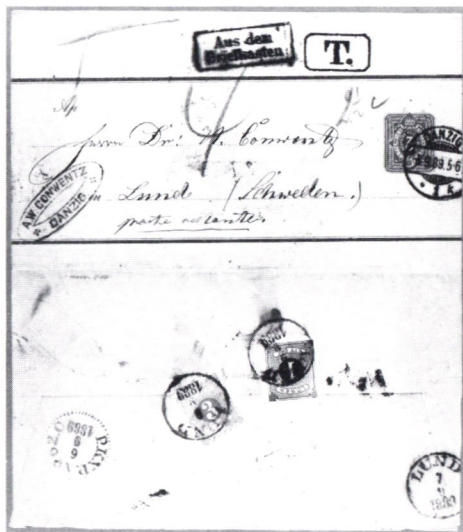
I enlighet med UPU:s regler rädde franke-
ringstvång för tidningar och andra tryckta
skrifter, broschyrer, etc. Det innebar att helt
ofrankerade eller delvis frankerade sådana för-
sändelser inte befordrades mellan förenings-
länderna. Denna bestämmelse ändrades dock
den 1 april 1879, då delvis frankerade tryck-
saker fick befordras om lösen erlades med
dubbelt felande belopp.

Varuprov och affärshandlingar – både
ofrankerade och delvis frankerade – befordra-
des men lösenbelades med portot för ett
ofrankerat brev av samma vikt (=dubbel av-
gift) med avdrag för värdet av eventuell franke-
ring.

För inrikes försändelser fanns regeln att

inget slag av helt ofrankerade trycksaker fick
postbehandlas. Däremot gick det bra att
skicka delvis frankerade trycksaker men de
måste i så fall lösas av mottagaren med dubbelt
felande belopp. Samma regel gällde försändel-
ser till och från Danmark och Norge. Obser-
vera att någon aviseringsavgift – i motsats till
för inrikes brev – inte behövde erläggas.

Om en avsändare bröt mot regeln att inte
bifoga meddelanden i handskrift utgick däre-

Trycksak från Tyskland med otillräcklig
frankering från 1889. Det saknades 2 pfennig
= 2 1/2 centimes = 2 öre och lösenbeloppet
blev därför 4 öre.

mot från och med 1873 böter på inte mindre än 20 kr, ett belopp som 1889 sänktes till 5 kr.

Bestämmelser vid sekelskiftet

Helt ofrankerad inrikes trycksak skulle återställas mot lösen av dubbla portot till avsändaren om dennes adress fanns angiven på försändelsen. Delvis frankerad trycksak kunde också återställas till avsändaren mot lösen men kunde – om avsändaren inte var utsatt – sändas vidare till adresspostanstalten och där erbjudas adressaten mot lösen.

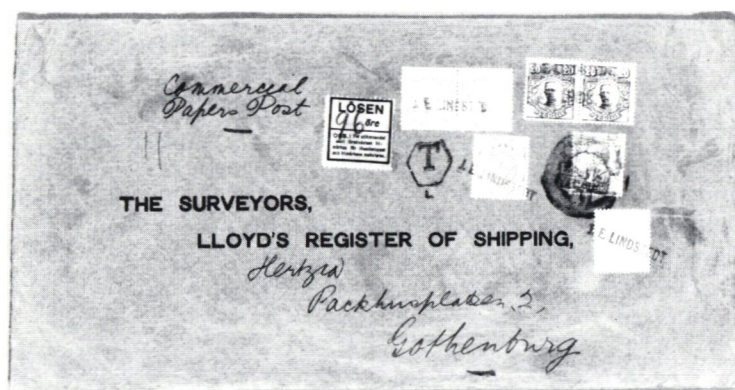
För försändelser från utlandet gällde fortfarande 1875 års regler, dock med undantaget att alla delvis frankerade försändelser befordrades och lösenbelades med dubbelt felande belopp.

1918 års regler

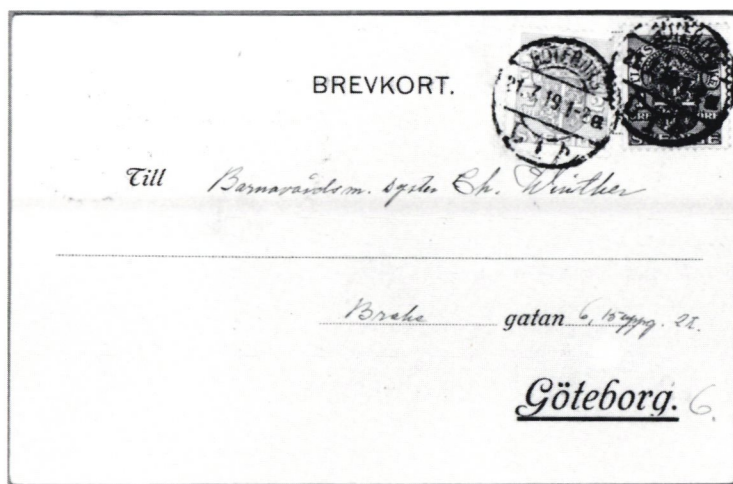
I 1918 års poststadga återfinns i huvudsak samma regler som i bestämmelserna runt sekelskiftet. Dock infördes regeln att inrikes utgivarkorsband inte återställdes till avsändaren, om denne inte begärt det och var beredd att erlægga porto som för tidningskorsband. Obeställbara korsband återställdes heller inte till vissa länder, om innehållet bestod av trycksaker utan värde och om avsändaren inte angivit krav på återsändning på försändelsen.

Tjänsteförsändelser

Några särbestämmelser för tjänstekorsbandsförsändelser kan knappast sägas ha funnits. Likväl kan det finnas anledning att påpeka att

Affärshandling från England med otillräcklig frankering från 1915 och lösenbelagt med hela 96 öre, dvs dubbelt felande belopp.

Tjänstetrycksak i form av brevkort med tryckt baksida. Det lokala trycksaksportot uppgick till 3 öre per 50 gram vid denna tid.

ofullständigt frankerade korsbandsförsändelser blev lösenbelagda med felande porto, liksom andra tjänsteförsändelser.

Man kan också konstatera att eftersom författningssamlingar taxerades som tidningskorsband kom denna lägre taxa från 1877 och framåt till användning på många tjänsteförsändelser. Dessa utgör därför en relativt frekvent form av försändelser i samlarnas gömmor.

Portotaxor

Portot för trycksaker till utlandet varierade efter adressland och befordringsväg. Under 1850–1860-talen fanns upp till fem olika portosatser för trycksaker till framför allt utomeuropeiska länder. De vanligaste portosatserna under skilling banco-perioden var 4 1/2 eller 6 skilling banco. När vi bytte myntslag till öre den 1 juli 1858 blev dessa portosatser 14 respektive 18 öre. Lite senare sjönk portot för trycksaker till 11 respektive 14 öre för att i början av 1870-talet sjunka till 9 respektive 12 öre. Samtidigt förekom dock åtskilliga andra portosatser. En detaljerad genomgång av alla

dessas är inte möjlig i detta sammanhang utan författaren får hänvisa till tabellerna i Billgren-Bjäringer-Stone: "Swedish Letter Rates to Foreign Destinations 1855–1895".

I och med införandet av enhetliga brevporton till länder inom UPU blev också portosatserna för trycksaker relativt enhetliga och uppgick för Sveriges del till 6 öre per 50 gram från och med 1 juli 1875. UPU gav dock föreningsländerna möjlighet att låta portot variera mellan 5 och 11 centimer per 50 gram. När franska och en del engelska kolonier gick med i UPU från och med 1 juli 1876 blev portot till dessa satt till 12 öre per 50 gram. Nästa portoändring kom redan den 1 april 1879 (en sänkning till 5 respektive 10 öre). Den 1 januari 1895 blev trycksaksportot 5 öre till alla länder, även de som inte var med i UPU. Detta porto stod sig ända till den 1 februari 1921.

För varuprov infördes en minimiavgift på 10 centimes (8 öre), i och med att Pariskongressens beslut trädde i kraft den 1 april 1879. För affärshandlingar blev motsvarande avgift 12 öre.

Portotabeller

Nedanstående portotabeller är i huvudsak baserade på två källor. De äldre tabellerna är främst hämtade från Sverige-Katalogen 1988-89 men också nykonstruerade efter postens portotaxor. De nyare är hämtade från Postala Meddelanden 1961:1 med smärre

justeringar. I samtliga tabeller har portot angivits i ören.

I de äldre portotabellerna har endast den första viktklassen angivits medan samtliga viktklasser noterats i de nyare. Skillnaden beror på att viktklasser var betydligt större tidigare och att portot förändrades med samma belopp hela vägen upp till maximivikten.

Trycksaker 1860–1891.

Från	S	DK	N	UPU:s ¹⁾ 2:a grp	UPU:s ¹⁾ 3:e grp
1.1 1860	–	–	6 (-1 lod) ²⁾		
1.9 1864	12 (-10 ort)	–	6 (-3 ort)		
1.10 1865	12 (-10 ort)	6 (-8 ort)	6 (-8 ort)		
DK och N					
9.10 1865	6 (-8 ort)		6 (-8 ort)		
1.7 1869	6 (-8 ort)		6 (-40 g)		
1.1 1873	6 (-12 ort)		6 (-8 ort)		
1.7 1875	6 (-12 ort)		6 (-50 g)	6 (-50 g)	
1.7 1876	6 (-12 ort)		6 (-50 g)	6 (-50 g)	12 (-50 g) ³⁾
1.1 1877	3 (-10 ort)		6 (-50 g)	6 (-50 g)	12 (-50 g) ²⁾
1.4 1879	3 (-10 ort)		5 (-50 g)	5 (-50 g)	10 (-50 g)
1.1 1880	4 (-50 g)		5 (-50 g)	5 (-50 g)	10 (-50 g)
1.1 1887	4 (-50 g)		5 (-50 g)	5 (-50 g)	10/15 (-50 g) ⁴⁾

¹⁾ I fråga om trycksaksporto före UPU och till länder utom UPU före 1.1 1887 hänvisas till Billgren – Bjäringer – Stone: Swedish Letter Rates to Foreign Destinations 1855–1895. UPU:s gruppindelning redovisas under "Varuprov och affärshandlingar 1875–1895".

²⁾ För varuprov var portot 24 öre per 2 lod (max 8 lod).

³⁾ 12-öresportot gällde för alla länder som gick in i UPU 1.7 1876–31.3 1879.

⁴⁾ 15 öre avser länder utom UPU.

Trycksaker 1891–1925.

		Inrikes			Utrikes (inkl. Norden)		
		1.7 1891 – 30.6 1919	1.7 1919 – 30.6 1920	1.7 1920	1.7 1891	1.2 1921	1.8 1924
Viktsats				– 31.3	– 31.1	– 31.7	– 30.6
högst		lokal	riks	lokal	riks	lokal	riks
50 g		2	4			5	10
100 g		4	8			10	20
150 g		6	12	3	5	15	30
200 g		8	16			20	40
250 g		10	20	6	10	25	50
300 g		12	24			30	60
osv.				9	15		
per ytterl.	50 g	2	4	–	–	5	10
	100 g	–	–	3	5	–	–
Max. vikt		2 kg	500 g	1)	2 kg ²⁾	3 kg	

¹⁾ T.o.m. 30.9 1922: 500 g, därefter 1 kg.

²⁾ Enstaka ex. av bok:
1.1 1922–30.6 1948: 3 kg.

Varuprov och affärshandlingar 1875–1895.

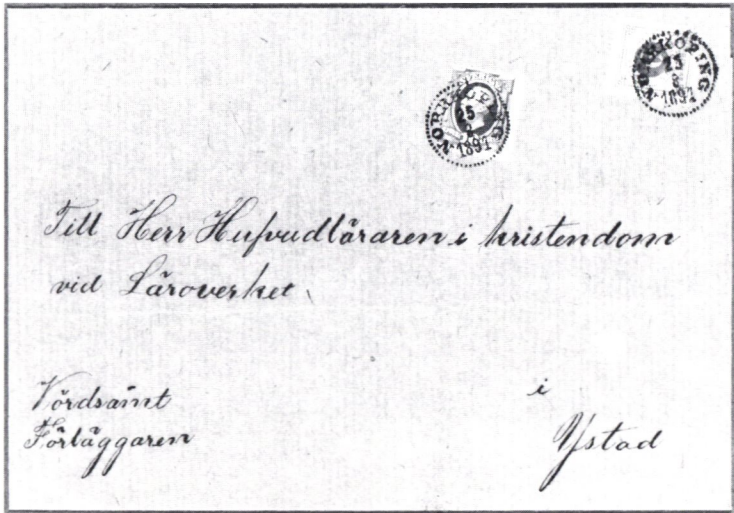
	Inrikes		Utrikes		UPU:s 2:a grp ²⁾	UPU:s 3:e grp ²⁾	Utom UPU ³⁾	
	S		DK/N					
Från		min. porto		min. porto	min. porto	min. porto		min. porto
1.7 1875	6 (-12 ort)	—	6 (-50 g)	—	6 (-50g)	—		
1.7 1876	6 (-12 ort)	—	6 (-50 g)	—	6 (-50 g)	—	12 (-50 g)	—
1.1 1877	6 (-10 ort)	—	6 (-50 g)	—	6 (-50 g)	—	12 (-50 g)	—
1.4 1879	6 (-10 ort)	—	5 (-50 g)	10/12 ⁴⁾	5 (-50 g)	10/20 ⁴⁾	10 (-50 g)	15/25 ⁴⁾
1.1 1880	4 (-50 g)	8/12 ⁴⁾	5 (-50 g)	10/12	5 (-50 g)	10/20	10 (-50 g)	15/25
1.1 1886	4 (-50 g)	8/10	5 (-50 g)	10/10	5 (-50 g)	10/20	10 (-50 g)	15/25
1.1 1887	4 (-50 g)	8/10	5 (-50 g)	10/10	5 (-50 g)	10/20	10 (-50 g)	15/25
1.7 1892	¹⁾		5 (-50 g)	10/10	5 (-50 g)	10/20	10 (-50 g)	15/25
1.1 1895	¹⁾		5 (-50 g)	10/10	5 (-50 g)	10/20	5 (-50 g)	10/20

¹⁾ Se tabellerna för åren 1891–1925.

²⁾ **Indelningen av UPU:s länder 1879–1885.** Följande länder tillhör de Allmänna postföreningen (beteckningen UPU infördes 1.4 1879) från den 1.7 1875: Länderna i Europa, asiatiska Turkiet och Ryssland, Egypten, Spanska besittningar i Nordamerika, Madeira, Kanarieöarna och USA. **1:a gruppen:** Danmark med Färöarna, Norge. **2:a gruppen:** Europeiska länder inkl. Gibraltarl och Malta. **Asien:** Cypern, Persien (via Ryssland), Turkiet, Kalgan, Ourga, Peking och Tien-Tsin i Kina. **Afrika:** Algeriet, Azorena, Kanarieöarna, Egypten, Madeira, Marocko, Tripolis, Tunis, Spanska kol. på afrikanska nordkusten. **Amerika:** Canada, Grönland, Newfoundland och USA. **3:e gruppen:** **Asien:** Brit. Indien, Japan, Persien (via Suez), Engelska kol. i Kina, Ceylon, Straits Settlement, Labuan, Franska kol. i Ostindien, Cochinchina och Shanghai, Nederländska kol. (Ned. Indien, Moluckerna, Ned. Timor), Portugisiska kol. (Goa, Macau, Timor), Spanska kol. (Philippinerna). **Afrika:** Liberia, Engelska kol. (Mauritius, Seychellerna, Guldusten, Senegambien, Lagos, Sierra Leone), Franska kol. (Senegal, Gabon, Réunion, Mayotte, Madagascarn), Portugisiska kol. (Cap Verde, S:t Thomé och Principe, Ajuda, Angola, Mozambique), Spanska kol. (Fernando Po, Annobon, Corisco). **Amerika:** Övriga stater i Latinamerika, Danska kol. Engelska kol. (Bermudas, Falklandsöarna, Br. Guyana, Br. Honduras, Br. West Indies), Franska kol. (Martinique, Guadeloupe, Fr. Guyana, S:t Pierre, Michelon, S:t Barthélemy), Nederländska kol. (Ned. Guyana, Curaçao), Spanska kol. (Cuba, Portorico). **Australien:** Sandwichöarna, Franska kol. (Nya Caledonien, Tahiti), Nederländska kol. (Papua), Spanska kol. (Marianerna, Carolinerna). Under perioden inträdde följande länder i UPU: Engelska kol. i Amerika, självständiga staterna i Latinamerika utom Bolivia (1886), Hawaii, Costa Rica, Haiti. Grönland överfördes från 3:e till 2:a gruppen 1.4 1879.

³⁾ Före 1887 finns många olika portosatser; se Billgren – Bjäringer – Stone.

⁴⁾ Första siffran avser varuprov, andra affärshandlingar.

Inrikes trycksak av 4:e viktlassen i form av en banderoll från år 1891. Portot var 4 öre per 50 gram.

Varuprov 1891–1925.

	Inrikes						Utrikes (inkl. Norden)				
	1.7 1891 ¹⁾		1.7 1919		1.7	1.10	1.7	1.2	1.1	1.8	
	– 30.6 1919		– 30.6 1920		1920	1922	1891	1921	1922	1924	
Viktsats					– 30.9	– 31.3	– 31.1	– 31.12	– 31.7	– 30.6	
högst	lokal	riks	lokal	riks	1922	1948	1921	1921	1924	1948	
50 g	}	4	8	}	6	10	}	10	20	20	10
100 g		6	12					15	30	30	15
150 g		8	16					20	40	40	20
200 g		10	20					25	50	50	25
250 g		12	24		9	15		30	60	60	30
300 g		14	28		12	20		35	70	70	35
350 g		–	–		–	–	}	–	–	80	40
400 g		–	–		–	–		–	–	90	45
450 g		–	–		–	–	}	–	–	100	50
500 g		–	–		–	–		–	–		

¹⁾ Max. vikt 250 g till 1.1 1899.

5-öres frankokuvret
sânt som trycksak
till Kina år 1901.

Tidningskorsband
till Finland 1920
med 10 öres porto.
Korsband till utlandet
klassificerades
som trycksaker
vid denna tid.

Affärshandlingar 1891–1925.

Inrikes										
Viktsats högst	1.7 1891		1.7 1919		1.7 1920	1.10 1922				
	—		—		—	—				
	30.6 1919		30.6 1920		30.9 1922	31.3 1942				
	lokal	riks	lokal	riks		lokal	riks			
100 g	5	10	10	15	20	10	15			
150 g	6	12								
200 g	8	16				15				
250 g	10	20								
300 g	12	24	12	20	25	15	20			
350 g	14	28								
400 g	16	32				20				
450 g	18	36								
500 g	20	40	15	25	25	25	25			
osv. per ytterligare										
50 g	2	4	—	—	—	—	—			
100 g	—	—	—	—	—	5	5			
Max. vikt	2 kg		500 g			1 kg				

	Danmark, Norge, Finland ¹⁾ och Island ²⁾						Övriga utlandet				
	1.7 1891	1.1 1920	1.2 1921	1.10 1922	1.10 1923	1.8 1924	1.7 1891	1.2 1921	1.10 1922	1.8 1924	1.10 1925
Viktsats högst	31.12 1919	31.1 1921	30.9 1922	30.9 1923	31.7 1924	31.3 1942	31.1 1921	30.9 1922	31.7 1924	30.9 1925	30.6 1936
100 g	10	} 20	40	} 30	20	} 15	} 20	40	} 30	} 30	} 25
150 g	15										
200 g	20	25	50	50	25	25	50	50			
250 g	25								25		
300 g	30	30	60	60	60	30	30	60	60	30	35
350 g	35	35	70	70	70	35	35	70	70		
400 g	40	40	80	80	80	40	40	80	80	40	40
450 g	45	45	90	90	90	45	45	90	90	45	45
500 g	50	50	100	100	100	50	50	100	100	50	50
osv. per ytterligare											
50 g	5	5	10	10	10	5	5	10	10	5	5
100 g	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Max. vikt	2 kg										

¹⁾ Finland fr.o.m. 1.4 1922.

²⁾ Island fr.o.m. 1.6 1928.

Inrikes tidningskorsband 1877–1919.

Från		Min. porto
1.1 1877	1 (-10 ort)	3
1.1 1880	2 (-50 g)	4
1.1 1884	1 (-50 g)	4
1.7 1891	1 (-50 g)	2/4 ¹⁾

¹⁾ 2 öre avsåg lokalporto.

Blindskriftsförsändelser 1918–1925.

Viktsats högst	Inrikes				Norden ¹⁾				Utlandet ²⁾	
	1.7 1918		1.7 1919		1.7	1.7	1.7	1.2	1.1	1.8
	– 30.6 1919		– 30.6 1920		1920	1925	1891	1921	1922	1924
	lokal	riks	lokal	riks	– 30.6 1925	– 30.6 1928	– 31.1 1921	– 31.12 1921	– 31.7 1924	– 30.6 1948
500 g	2	4	3	5	5	5	5	5	5	5
1000 g	4	8	6	10	10	5	10	5	10	5
1500 g	6	12	9	15	15	10	15	10	15	10
2000 g	8	16	12	20	20	15	20	15	20	15
2500 g	10	20	15	25	25	15	25	15	25	15
3000 g	12	24	18	30	30	15	30	15	30	15

1.4 1886 – 1.1 1918: taxering såsom trycksaker

¹⁾ Till Danmark och Norge: före 1.1 1920 = trycksaker. Till Finland och Island: före 1.2 1921 = trycksaker.

²⁾ Till övriga utlandet: före 1.2 1921 = trycksaker.

Statistik

Postverket har i enlighet med sin instruktion från den 6 november 1863 varje år alltsedan 1864 avgivit sin berättelse om förvaltningen. Till denna berättelse har fogats bilagor, vilka bland annat innehåller statistik över antal försändelser av olika slag, både inrikes och till utlandet.

Den första årgång, i vilken siffror för antalet korsband redovisas separat, är 1866. Det rör

sig om dels siffror för varje postkontor, dels totalsiffror. Från och med 1887 är de utrikes försändelserna uppdelade på ett stort antal olika länder, en följd av UPU:s krav på detaljerad poststatistik från medlemsländerna. Här redovisas dock endast totalsiffror för respektive år.

Från och med år 1875 finns separata uppgifter för trycksaker, varuprov och affärshandlingar.

Inrikes tidningskorsband 1877–1919. (I hela tusental).

År	Inrikes	Utrikes
1866	54	18
1867	84	28
1868	102	35
1869	131	57
1870	152	61
1871	208	59
1872	273	82
1873	338	86
1874	486	88

**Antal korsbandsförsändelser 1875–1925
(i hela 1000-tal).**

År	Inrikes			Utrikes		
	Tr	Vp	Aff	Tr	Vp	Aff
1875	764	54	45	163	3	2
1876	891	44	34	146	8	4
1877	1217	73	46	184	11	12
1878	1779	85	64	212	13	31
1879	1785	84	94	162	20	10
1880	1712	109	41	168	20	9
1881	2089	114	48	303	19	10
1882	2108	163	33	306	27	8
1883	2379	133	47	321	49	9
1884	2868	138	46	355	31	13
1885	2821	364	59	451	38	11
1886	2664	237	56	448	37	13
1887	1854	209	89	650	30	11
1888	2738	229	60	599	33	14
1889	2097	246	113	695	32	13
1890	2828	245	98	812	34	23
1891	3292	286	118	898	45	20
1892	4047	266	104	740	37	28
1893	4197	270	94	958	46	28
1894	4077	352	149	911	40	18
1895	5440	346	119	931	39	36
1896	7024	415	120	985	63	28
1897	7335	365	129	1554	60	31
1898	6889	389	147	1113	64	30
1899	8921	439	212	1178	73	33
1900	8768	478	244	1194	68	38
1901	9685	491	196	1586	86	63
1902	11364	624	194	1337	78	46
1903	12928	718	241	2001	86	34
1904	11231	753	284	2203	98	58
1905	21450	850	296	1641	84	42
1906	21642	623	324	1881	164	58
1907	21843	785	475	2129	123	57
1908	18596	835	379	1911	126	60
1909	17231	889	465	2423	155	54
1910	20290	943	484	2110	160	52
1911	28433	1053	599	2162	164	62
1912	27336	1183	761	2104	143	58
1913	24808	1326	908	2322	169	60
1914	37438	834	829	2109	152	60
1915	20123	984	791	2314	145	57
1916	21200	980	857	2832	133	71
1917	40101	1354	1427	2089	59	86
1918	42105	1473	1790	1386	49	85
1919	38639	1402	1301	2704	210	138
1920	40866	1507	1472	4273	204	132
1921	44021	1525	1563	2546	162	97
1922	47629	1676	1416	2505	222	101
1923	60457	1959	1886	2887	205	82
1924	68631	2318	1830	2774	219	67
1925	65478	2060	1691	3355	227	76

Källor

Allmänna poststadgan 1873, 1881, 1887, 1892, 1899, 1907, 1918 och 1925
 Bidrag till Sveriges officiella statistik. Postverket 1864–1910
 Billgren-Bjäringer-Stone: Swedish Letter Rates to Foreign Destinations 1855–1895, Skogs 1986
 Brevposttaxan 1896, 1899, 1901, 1909, 1914 och 1924
 De internationella postfördragen 1874, 1885, 1891, 1897, 1906, 1920 och 1924
 Döss-Lanngé: Postboken, 2 uppl, Sthlm 1911
 Generalpoststyrelsens cirkulär 1855–1925
 Postala Meddelanden nr 1 1961. Generalpoststyrelsen 1961
 Postverket. Stockholm 1911–1925
 Sverige-Katalogen 1988–89. Sveriges Filatelist-Förbund 1988
 Utrikes portotaxorna från åren 1853, 1858, 1864, 1867, 1869, 1872, 1874, 1875, 1877, 1880, 1883, 1888.